

УДК 340.3:343.5:316.36:159.99

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.78>

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ У ФОРМУВАННІ ТА РОЗГОРТАННІ ПОЛІФОНІЧНОГО ГЛИБИННОГО КОНФЛІКТУ «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО»

Зінсу О.І.,

доктор філософії у галузі знань 08 «Право»,

спеціальність 081 «Право»

м.Київ

ORCID: 0000-0003-3801-6203

e-mail: bebeni@i.ua

Зінсу О.І. Роль психологічного маніпулювання у формуванні та розгортанні поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

У науковій статті висвітлено результати юридико-психологічного дослідження ролі пролонгованого психологічного маніпулювання у формуванні та розгортанні поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство». Актуальність теми обумовлена гостротою проблематики домашнього насильства та необхідністю наукового пошуку оптимальних шляхів зниження ризиків домашнього насильства. З огляду на специфіку предмета дослідження, в контексті даного дослідження феномен «психологічне маніпулювання» розглядається як неправомірний владний вплив кривдника домашнього насильства на потенційну жертву. Робота відзначається новизною пошукової моделі теоретичних та практичних результатів. Розкрита характеристика деяких форматів негативного психологічного маніпулювання. Підкреслено, що психологічне насильство пронизує інші форми (види) домашнього насильства. Складено узагальнений портрет особистості пасивного кривдника. Сформульовано авторське твердження про роль маніпулювання у розгортанні домашнього насильства. Наголошено на джерелах насильницької поведінки кривдника та відзначено фактори підвладної віктимної поведінки жертви. Наведено думку про доцільність підвищення рівня психологічної саморегуляції особистості з метою адаптації потенційних жертв до чинників, що провокують домашнє насильство.

Презентовані результати дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній діяльності для подальших фундаментальних та прикладних досліджень феномену «домашнє насильство»; - у просвітницькій роботі - для підвищення психологічної, правової обізнаності населення щодо психологічного домашнього насильства; - в освітньому процесі - для підготовки та проведення лекцій, семінарів, практичних

занять із навчальних дисциплін «Юридична психологія»; «Превентивна психологія», «Кримінологія», «Віктимологія». «Сімейне право», «Психологія сучасної сім'ї» «Конфліктологія».

Щиро сподіваємося, що презентовані результати дослідження зацікавлять дослідників у сфері запобігання, протидії домашньому насильству та залучать до конструктивної наукової дискусії.

Ключові слова: держава, правова (юридично значуща) поведінка, міжособистісні *стосунки*, домашнє насильство, маніпулювання, газлайтинг, ігнорування, знецінення, кривдник, віктимність, жертва, профілактика.

Zinsu O.I. The role of psychological manipulation in the formation and unfolding of the deep polyphonic conflict «domestic violence».

The scientific article presents the results of a legal and psychological study of the role of prolonged psychological manipulation in the formation and unfolding of the deep polyphonic conflict «domestic violence». The topicality of the topic is due to the acuteness of the problem of domestic violence and the need for a scientific search for optimal ways to reduce the risks of domestic violence. Given the specifics of the research subject, in the context of this research, the phenomenon of «psychological manipulation» is considered as the unlawful power influence of the perpetrator of domestic violence on a potential victim. The work is characterized by the novelty of the search model of theoretical and practical results. The characteristics of some formats of negative psychological manipulation are disclosed. It is emphasized that psychological violence pervades all other forms (types) of domestic violence. A generalized portrait of the passive offender's personality is compiled. Formulated author's statement about the role of manipulation in the development of domestic violence. The sources of the offender's violent behavior are emphasized and the factors of the

victim's subordinate victim behavior are noted. The opinion on the expediency of increasing the level of psychological self-regulation of the individual in order to adapt potential victims to the factors provoking domestic violence is given.

The presented research results can be used: - in research activities for further studies of the «domestic violence» phenomenon; - in educational work-- to increase the psychological and legal awareness of the population regarding psychological domestic violence; - in the educational process - for the preparation and conducting of lectures, seminars, practical classes on the educational disciplines «Legal Psychology»; «Preventive psychology», «Criminology», «Victimology». «Family law», «Psychology of the modern family», «Conflictology».

We sincerely hope that the presented research results will interest researchers in the field of prevention and combating domestic violence and involve them in a constructive scientific discussion.

Key words: state, legal (legally meaningful) behavior, interpersonal relationships, domestic violence, manipulation, gaslighting, ignoring, devaluation, abuser, victimization, victim, prevention.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена гостротою проблематики домашнього насильства та необхідністю наукового пошуку оптимальних шляхів зниження ризиків домашнього насильства. Зазначене акцентує дослідників на факторах, умовах, компонентах причинно-наслідкового ланцюжка домашнього насильства. Своєю чергою досліджуючи проблематику домашнього насильства, констатуємо застосування кривдником прихованого деструктивного маніпулятивного впливу на потенційну жертву, яка часом навіть не здогадується про це. Такий різновид психологічного насильства відбувається у форматі пасивного аб'юзерства та здійснюється засобами психологічного впливу: навіювання, зараження, переконання, що становити собою складність діагностування озвученого неправомірного психологічного впливу. В той самий час негативними наслідки психологічного маніпулювання є зниження працездатності, порушення процесу саморегуляції, формування низької самооцінки, комплексу неповноцінності тощо. За цих обставин істотного значення набувають наукові пошуки специфіки психологічного маніпулювання та його роль у розгортанні поліфонічного конфлікту домашнє насильство. Саме тому предметом даного дослідження виступає аналіз окремих форматів деструктивного психологічного маніпулювання.

Стан опрацювання проблематики. Плідним для дослідження стали наукові доробки су-

часних вітчизняних вчених, матеріали судової практики, емпіричних досліджень. Різні аспекти психологічного впливу розкрили у своїх працях Н. Волинець, Є. Доценко С. Макаренко, О. Прокоф'єва, В. Сидоренко, А. Сергєєва, О. Ткачшин та інші.

Своєю чергою психологічний домашнє насильство вивчали С. Бабич, І. Ботнарєнко, Є. Бурштика, І. Горбач-Кудря, О. Гриньків, А. Грищенко, К. Гусєєва, А. Малюга, Н. Носевич, І. Савченко, О. Степаненко, Д. Тичина, Р. Ус-кіла, Н. Шамрук та інші вчені. Зокрема, деякі питання судової психологічної експертизи потерпілої особи потерпілих від домашнього насильства розкрили І. Савченко, С. Бабич, Р. Ус-кіла; юридичний аналіз психологічному насильству як формі домашнього насильства здійснили І. Ботнарєнко, О. Гриньків [11, 2].

Проте, попри значну кількість наукових доробок, залишились недостатньо висвітленими проблеми маркерів психологічного маніпулювання як індикаторів домашнього насильства. Ці обставини зумовили необхідність юридико-психологічного дослідження окремих форматів психологічного впливу. Таким чином, соціальна значущість і недостатнє висвітлення проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – здійснити юридично - психологічний аналіз структурно-функціональних одиниць психологічного маніпулювання у форматі їх впливу на формування та розгортання поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

Виклад основного матеріалу дослідження. У світлі реалізації державної євроінтеграційної політики та трансформації суспільної моралі особливо актуально повстає проблематика домашнього насильства. Домашнє насильство визначається як складне, багатовимірне соціальне утворення та неправомірне діяння. За ст. 126-1 Кримінального кодексу України домашнє насильство є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом. Обов'язковим елемент об'єктивної сторони кримінального правопорушення домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) є наслідки : «фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи» [8, ст. 126-1]. Згідно зі ст. 173-2 КупАП, домашнє насильство є вчинення домашнього насильства ... фізичного, психологічного чи економічного характеру, що «не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого» [7, ст. 173-2].

Одним із форм (видів) домашнього насильства є психологічне насильство. Згідно з положенням ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: «психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи» [10, ст. 1].

Психологічне насильство як засіб неправомірного владного впливу, спрямоване на формування неправомірних, деструктивних підвладних стосунків кривдник-жертва. Аналіз судових рішень (вироків) кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України дає підстави стверджувати, що найчастішими проявами психологічного насильства є вчиненням скандалів, що виражається у: а) словесних образах; б) погрозах фізичною розправою; в) нецензурній лайці у бік жертви; г) приниженні гідності. Зазначені дії кривдника погіршують якість життя жертви, призводять до «психологічних страждань (глибокого душевного страждання), емоційної невпевненості, нездатності захистити себе» [2; 3; 4]. У цьому контексті І. Ботнарєнко, О. Гриньків обстоюють позицію, що «психологічне насильство також є формою тиранії, яка виявляється у маніпулюванні думками, почуттями та ставленням іншої особи, пригніченні (подавленні) її емоцій, виклику переживань» [1, с. 107]. Натомість з'ясовуючи закономірності виникнення домашнього насильства та окремих видів (форм) домашнього насильства, констатувати певні складності у доказування такого виду домашнього насильства як психологічне. При цьому, як стверджують І. Савченко, С. Бабиц, Р. Ускіл : «труднощі виникають під час доказування факту застосування психічного насильства, особливо коли воно не супроводжувалося фізичним насильством і мало прихований характер» [11]. Крім того, О. Степаненко висловлює думку, що «враховуючи труднощі, які виникають під час доказування факту застосування психологічного насильства, варто застосовувати весь комплекс правових заходів, серед яких важливе місце займає висновок судово-психологічної експертизи, який поряд з іншими доказами, є необхідним для встановлення факту вчинення саме психологічного насильства» [12, с. 159].

У зв'язку з чим увагу дослідника привертають такі структурні одиниці як формати психологічного маніпулювання, які при систематичному

умисному застосуванні слугують подразником формування та розгортання поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

Маніпуляція, як зазначає О. Ткачишин: «є прихованим управлінням людьми проти їхньої волі, під час якого ініціатор одержує односторонню перевагу чи вигоду за рахунок адресата впливу. Більшість авторів схиляється до думки, що маніпуляції здійснюються приховано, неявно, вважаючи це визначальною ознакою. Наступна важлива ознака – наявність контролю, причому деякі автори вважають його однією з найважливіших (хоча і не визначальних) характеристик» [13, с. 180].

О. Ткачишин викривлює такі «основні ознаки маніпуляції: 1) вживання особою малозрозумілих чи маловживаних слів; 2) емоції; 3) сенсаційність і терміновість; 4) повторення; 5) дроблення; 6) вилучення з контексту; 7) авторитаризм джерела повідомлень; 8) авторитаризм рішення; 9) змішування інформації і думки; 10) прикриття авторитетом; 11) активізація стереотипів» [13, с. 181].

Спираючись на погляди вітчизняних та закордонних вчених Н. Гребінь стверджує, що «міжособистісна взаємодія, ґрунтована на психологічному маніпулюванні, характеризується знецінюючим ставленням маніпулятора до іншої людини як до засобу досягнення власних цілей, суперечить її вільному волевиявленню та, фактично, заперечує її суб'єктність» [5, с. 4]. Довготривалий вплив деструктивних психологічних маніпуляцій, ядром яких є прихована агресія, прагнення до влади, спричинює психологічні страждання, породжує взаємну ворожість учасників конфлікту, порушує психологічне благополуччя, самореалізацію. У результаті деструктивних відносин спостерігаються розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя жертви. На цьому тлі формується посилюється страждання, формується фрустрація, депресія, неврастенія, патопсихологічні розлади та інші патологічні стани жертви.

Розглянемо та проаналізуємо деякі формати психологічного маніпулювання.

Формат «режим очікування»

До психологічного маніпулювання, яким кривдник успішно користується, належить формат «режим очікування» (очікування зустрічі, уваги, виконання обіцянок, обов'язків). Це є потужним інструментом маніпулювання жертвою. Предметним полем «режиму очікування» можуть бути домовленості щодо спільного відпочинку, виконання певних робіт, обов'язків тощо. Основою довготривалого «режиму очікування» слугує умисне зловживання довірою жертви, зниження її критичного мислення, жонгливання значущою для жертви потребою.

Пасивний кривдник успішно застосовує формат «режим очікування», зтягаючи очікування на невизначений термін та уникаючи при цьому відкритості, прозорості у відносинах. Разом з тим, за переконанням пасивного кривдника, «він нічого поганого не робить, просто так трапилось». Висловами, якими оперує кривдник, намагаючись зняти свою відповідальність та викликати саме у жертви сором, почуття провини є: «А я при чому тут? Не вдалось», «Зайнятий (весь час)», «Немає часу», «А хіба що?» та інші. Однак почуття провини маніпулятор не відчуває, а відповідно не застосовує об'єктивну аргументацію чи вибачення. Заперечення маніпулятора своєї дотичності до ситуації та її наслідків супроводжуються скепсисом, іронією, що завдає страждань жертві, формує стійку емоційну залежність жертви та призводить до морального, фізичного виснаження. Формат «режиму довготривалого очікування», формуючи «режим невизначеності», порушує психоемоційний стан жертви, спричинює невпевненість, сумніви, роздратування стосовно кривдника, який своєю чергою накопичує нові обіцянки. З плином часу довготривалий маніпулятивний «режим очікування» обумовлює ризик розгортання різних форми сутичок, суперечностей, сперечань та, набуваючи реальних обрисів модифікації, оновлення й доповнення, призводить до тенденції трансформування на новий рівень - рівень поліфонічного глибинного конфлікту, яким є домашнє насильство.

Формат «ігнорування» та «синдром емоційної холодності»

Провідною ланкою у такому психологічному маніпулюванні є ігнорування актуальних, особистісно значущих, правомірних потреб, почуттів жертви, «жонглювання» потребами жертви; відкриті прояви відсторонення, байдужості. Проявляється умисним систематичним нехтуванням кривдником своїх обов'язків, побутових завдань, домовленостей чи ігнорування почуттів, правомірних бажань, прохань, потреб, жертви. Зазвичай пасивний аб'юзер у емоційно складних ситуаціях свідомо уникає догляду за рідними, не проявляючи до жертви емпатії. Такий тип кривдника відчужено промовляє: «Пройде», «Зайнятий, не має часу». Формою пасивного ігнорування є демонстративне мовчання. Цей різновид жорстокого поведіння в основі якого простежується підтекст «що особа-жертва не є важливою для кривдника». Зі сторони кривдника, міжособистісний конфлікт, в основі якого лежить страх відторгнення, непотрібності та певний шарм пасивного кривдника дозволяють йому систематично ігнорувати, нехтувати, зневажати значущі правомірні потреби, бажання, переживання жертви. Зловживання може включати відсутність уваги до будь-яких потреб

людини, у тому числі емоційної підтримки, любові. Холодність, байдужість, відсутність емоційної чутливості та підтримки з боку кривдника, позбавляє жертву впевненості, значущості. Водночас такий тип кривдника стійко заперечує умисне шкідливе нехтування, промовляючи при цьому: «Я виконую всі свої обов'язки у стосунках. Що тобі ще потрібне?», «Ти з жиру бісишся», «Не чіпляйся», «А я при чому тут», «А що тут казати, і так зрозуміло», «Ну що ти кажеш?», «Ну для чого, от для чого?», «Да, що ти кажеш?», «Ну звідки ти таке взяв (-ла)», «Він (а) тут не при чому», «Ти серйозно?» та інші. Емоційна залежність жертви від кривдника ґрунтується на потребі та неспроможності жертви самостійно задовільними ті чи інші потреби. Пасивний кривдник вміло відшукує потенційні, наявні потреби майбутньої жертви й цілеспрямовано, поступ за поступом вибудовує аб'юзивні стосунки. Ризиком формування віктимної поведінки можуть бути такі фактори: а) невдалий перший шлюб жертви; б) малолітні діти; в) матеріальна залежність; г) амбіційність кохання; д) бажання підтримувати статус «у шлюбі» тощо. Такий тип кривдника загалом не вчиняє лайки. Зазвичай він спокійний, оскільки стійка залежність жертви забезпечує йому стійкі владні стосунки.

Формат «газлайтінґу»

Газлайтінґ є однією із форм психологічного маніпулювання, яка характеризується безпідставним звинуваченням жертви, з метою формування у жертви хибного бачення тієї чи іншої ситуації, сумнівів щодо власної розсудливості та адекватного сприйняття об'єктивовані дійсності й таким чином спричинити у жертви занепокоєння, невпевненість, сумніви у власній пам'яті, судженнях. При цьому пасивний кривдник активно й свідомо заперечує подію та переконує оточення, що «жертва сама собі понавидумувала». Класичними фразами газлайтінґу є: «Не видумуй», «Це ти придумала», «Ну що ти таке як скажеш», «Не може такого бути», «Не придумуй», «Ти це сама придумала?», «Сама щось собі придумала і віриш в це», «Не може такого бути», «Нафантазувати собі й думаєш що це правда», «Ти неправильно пам'ятаєш».

Формат «знецінення»

Застосування кривдником формату «знецінення» характеризує ригідність кордонів «Его» кривдника та розглядається як психологічний механізм самоствердження кривдника шляхом деструктивної критики інших. Деструктивна критика позбавляє значущості та спрямовується на заниження знань, умінь, досягнень, здібностей, талантів потенційної жертви. Зазначений підхід застосовується з метою формування у жертви почуття непридатності та блокування бажань, можливостей розвиватись. Доволі роз-

повсюдженим є метод апеляції різниці між собою й жертвою, наголошуючи при цьому на хибних недоліках жертви. Унаслідок довготривалого знецінення у жертви ускладнюється процес саморегуляції, руйнується самооцінка, формується комплекс неповноцінності та неспроможності реалізувати свій внутрішній потенціал. Класичними фразами знецінення є «Будь вище цього, не звертай уваги», «Ти надто чутлива (-ий)», «Ти мені набрид (-ла)», «Якою нісенітницею ти займаєшся!», «І тобі це цікаво?», «Так це усі можуть робити», «Ти що краще? (-ий) за інших?», «І тобі це цікаво?», «Нафантазувати собі й думаєш що це правда», «Ти надто чутлива (-ий)», «З тобою немає про що говорити (розмовляти)», «У тебе одне на умі», «З тобою ні про що неможливо розмовляти», «Ти нікому не потрібна (-ий)», «Ти взагалі розумієш, що несеш?», «Ти завжди говориш всяку нісенітницю», «У тебе нічого не вийде», «Ти бачиш те, що зручно лише тобі», «З тобою не має про що говорити», «Ти що гадає що більш всі знаєш», «Подивися на себе – теж мені принцеса (- принц)».

До психологічного маніпулювання належить також *формат «заякування»*.

Зазвичай заякування (апелювання до страху) проявляється у погрозах покинути жертву, погрозах заподіяти жертві, собі чи третім особам шкоди, підбурювання до самогубства. Однак, як зазначає К. Катеринчук, «термін «заякування» по-різному трактується, та питання про його зміст продовжує залишатися проблемним. Насамперед це викликано тим, що в кримінальному праві є поняття: «психічне насильство», «погроза», «заякування», «примус», які викликають дискусії, тому єдиної думки з даного питання не існує» [6, с. 169]. За цих умов варто враховувати, що «погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози» є підставою для кваліфікації такого діяння як кримінальне правопорушення за ст. 129. Погроза вбивством КК України [7, ст. 29].

Водночас окреслені формати психологічного маніпулювання є захисними механізмами внутрішньо особистісного конфлікту кривдника, який набуваючи форм різного маніпулятивного впливу завдає шкоди не тільки жертві, а й кривднику, позбавляючи його цілісної гармонії особистісного буття.

Очевидно, не випадково «насильником (кривдником) здебільшого стає людина, яка сама переживала насильство, має «занижену» самооцінку, прагнення контролю, домінування (ставить свої цінності, упередження вище за інші та нав'язує їх), не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого. Нерідко насильник сприймає свої дії як єдину комунікацію - лише так його чують, поважають, бояться» [9].

Досвід глибокий пережитого нівелювання, нереалізований внутрішній страх відмови, відторгнення з одночасною можливістю владного впливу та залежності жертви формує та закарбовує у потенційного кривдника навички використання різних форматів психологічного маніпулювання (лестоці, заякування, брехня, тиск авторитетом, деструктивні поради, критика, деструктивна констатація, ігнорування, неглект, газлайтинг, «синдрому емоційної холодності», «режим очікування», вказівки тощо). З роками він чітко навчився знаходити сакральні потреби та вразливість жертви. Майстерність маніпулювання та жонглювання на потребах жертви допомагає пасивному кривднику уникати відкритих конфронтації, а відтак, на думку, переконання, світогляд кривдника нівелює промовляти вибачення.

Разом з тим, поведінка жертви також складається з комплексу взаємопов'язаних підсистем і залежить від чинників об'єктивного та суб'єктивного характерів. Вагоме місце серед яких займають наявні можливості, ресурси та готовність самої жертви віднайти, реалізувати конструктивні стратегії протистояння психологічному маніпулюванню та оптимізувати як особистісне буття, так і сімейні, подружні, родинні стосунки.

Висновки. Таким чином, дослідження структурно-функціональних характеристик психологічного маніпулювання дозволили констатувати, що неправомірне психологічне маніпулювання, включаючи емоційний, поведінковий, когнітивний компоненти, слугує сприятливим фоном формування та розгортання домашнього насильства. Проаналізувавши вищенаведені приклади та матеріали наукових праць й судової практики, ми дійшли до висновку, що значний вплив на формування світогляду пасивного кривдника відіграють неопрацьовані дитячі, юнацькі образи, деструктивний досвід та страждання нерозділеного, відстороненого чи зрадницького першого кохання у юнацькі роки, що спричиняє закарбоване відчуття страху стати покинутим, непотрібним; недостатньо розвинену духовну складову; несприятливий вплив референтної групи; знецінення моральної, етичної ідентичності та модифікацію ціннісно-сміислової сфери особистості.

За цих умов набуває значення зниження ризиків домашнього насильства, що з поміж іншого включає підвищення порогів віктимогенної уразливості жертви; розвиток її власної автономії та умілого використання механізмів емоційної (психічної) саморегуляції. Подальші наукові розвідки вбачаємо у дослідженні феномену «критичного мислення» як засобу зниження емоційної залежності потенційної жертви домашнього насильства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ботнаренко І.А., Гриньків О.О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. (2). 204–109. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.21>.
2. Вирок у кримінальному провадженні по справі № 343/2370/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102373954>.
3. Вирок у кримінальному провадженні по справі № 599/2152/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102333124>.
4. Вирок у кримінальному провадженні по справі № 951/971/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102333129>.
5. Гребінь Н.В. «Психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії». Дис.... канд. психол. наук. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2016.
6. Катеринчук К.В. Посягання на здоров'я особи з метою залякування: поняття, зміст та кримінально - правове значення. *Юридичний вісник* 1 (42). 2017. С. 168–173. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/UV/article/download/11529/15310>.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. – 1984 р. № 51. Стаття 1122.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України* від 08.06.2001 р. 2001 р., № 21. стор. 1. Стаття 920. код акта 18825/2001.
9. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>.
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. (*ВВР*). 2018. № 5. ст. 35.
11. Савченко І.О., Бабич С.Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О.М. Ключев, В.Ю. Шепітько та ін. Харків : *Право*. 2020. Вип. 22. С. 538–554. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.43>.
12. Степаненко О.В. Психологічного насильства, як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. Вип. 3, 2023. С. 155–159. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.22>.
13. Ткачишин О.Р. Психологічна безпеки у контексті маніпулятивного впливу па свідомість особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р. № 1. Т. 1. С. 178–182.